

Γ. Χαριζάνης

*Ο μητροπολίτης Κερκύρας Νικόλαος
και η βυζαντινο-νορμανδική σύγκρουση στο Ιόνιο
(τέλη του 11ου αι.)*

Βραχυγραφίες

BZ	: Byzantinische Zeitschrift
CFHB	: Corpus Fontium Historiae Byzantinae
EA	: Εκκλησιαστική Αλήθεια Κωνσταντινουπόλεως
EB	: Études Byzantines
NE	: Νέος Ελληνομνήμων
REB	: Revue des Études Byzantines
TIB	: Tabula Imperii Byzantini

Ανάμεσα στις σημαντικές προσωπικότητες που ανήλθαν στον επισκοπικό και αργότερα (από τον 11ο αι.) μητροπολιτικό θρόνο της Κέρκυρας συγκαταλέγεται και ο Νικόλαος, μητροπολίτης του νησιού, στα χρόνια που αυτοκράτορας του Βυζαντίου ήταν ο Αλέξιος Α΄ Κομνηνός (1081-1118)¹.

Προτού αναφερθούμε αναλυτικά στη ζωή και το έργο του, ας εξετάσουμε συνοπτικά την εκκλησιαστική και πολιτική κατάσταση που επικρατούσε στο νησί κατά την περίοδο της αρχιερατείας του.

Στον εκκλησιαστικό τομέα, η Κέρκυρα, της οποίας η Εκκλησία – σύμφωνα με την παράδοση – ιδρύθηκε από τους μαθητές του αποστόλου Παύλου Ιάσονα και Σωσίπατρο², αποτελούσε από τις τελευταίες δεκαετίες του 11ου αι. μητρόπολη του πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως. Αρχικά, κατά την πρώιμη βυζαντινή περίοδο (5ος αι. και μετά) η Εκκλησία της απαντά ως επισκοπή υπαγόμενη στη μητρόπολη Νικοπόλεως³, για να μετατραπεί στα χρόνια του αυτοκράτορα Λέοντα ς΄ του Σοφού (886-912) και ακριβέστερα στις αρχές του 10ου αι. (901-907) σε αρχιεπισκοπή⁴. Μετά πάροδο δύο περίπου αιώνων, ανυψώνεται σε μητρόπολη – χωρίς υποκείμενες σε αυτήν επισκοπές – στις αρχές της βασιλείας του Αλεξίου Α΄ Κομνηνού και συγκεκριμένα μετά το έτος 1084⁵.

1. Λεπτομερειακά χρονολογικά στοιχεία για τον Νικόλαο βλ. στη συνέχεια της παρούσας μελέτης. Όσον αφορά την Κέρκυρα και την ιστορία της κατά τους βυζαντινούς χρόνους βλ. Σπ. Ασωνίτης, Η μεσαιωνική Κέρκυρα, Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων. Παιδαγωγικό Ινστιτούτο. Δήμος Κερκυραίων, *Κέρκυρα. Εγχειρίδιο τοπικής ιστορίας*, Αθήνα 2000, σ. 131 κ.ε. – Για την ιστορία της Κέρκυρας δια μέσου των αιώνων διεξοδικά βλ. Α. Ιδρωμένος, *Συνοπτική ιστορία της Κέρκυρας*², Κέρκυρα 1930. – Π. Γαλαξίας, *Η Κέρκυρα δια μέσου των αιώνων*, τ. 1, Αθήνα 1959. – Δ. Καπάδοχος, *Ιστορικά Κερκυραϊκά ερανόσημα*, μέρος Α', Αθήνα 2001.

2. Βλ. Σπ. Παπαγεώργιος, *Ιστορία της Εκκλησίας της Κερκύρας από της συστάσεως αυτής μέχρι του νυν*, Κέρκυρα 1920, σ. 5. – V. Laurent, *Le corpus des sceaux de l'empire byzantin*, τ. 5₁ (L'Église de Constantinople), Paris 1963, σ. 507. – P. Soustal - J. Koder, *Nikopolis und Kephallenia* (TIB 3), Wien 1981, σ. 178.

3. Βλ. Σπ. Παπαγεώργιος, *Ιστορία* 9. – V. Laurent, *Corpus* V₁. 507. – P. Soustal - J. Koder, *Nikopolis* 178.

4. Βλ. J. Darrouzès, *Notitiae episcopatum ecclesiae Constantinopolitanae. Texte critique, introduction et notes*, Paris 1981, σ. 55. – V. Laurent, *Corpus* V₁. 672. – P. Soustal - J. Koder, *Nikopolis* 178.

5. Βλ. J. Darrouzès, *Notitiae* 123. – Πρώτη μνεία της Κέρκυρας ως μητρόπολης συναντάται το 1088 βλ. P. Soustal - J. Koder, *Nikopolis* 178. – Σύμφωνα με μία άλλη εκδοχή η προαγωγή της Κέρκυρας σε μητρόπολη έγινε επί πατριαρχίας Κωνσταντίνου Λειχούδη (1059-1063) βλ. V. Laurent, *Corpus* V₁. 618. – Παλαιότερα ο Σπ. Παπαγεώργιος χρονολογούσε την ανύψωση της Εκκλησίας της

Όσον αφορά την πολιτική κατάσταση, τόσο για την Κέρκυρα, όσο και για τις βυζαντινές κτήσεις της Δύσεως, ιδιαίτερα απειλητικός προέβαλλε στα τέλη του 11ου αι. ο νορμανδικός κίνδυνος. Οι Νορμανδοί, αφού εδραίωσαν την κυριαρχία τους στη Νότια Ιταλία (Απουλία και Καλαβρία), καθώς και στη Σικελία⁶, έστρεψαν το βλέμμα τους εναντίον του Βυζαντίου. Ο ηγεμόνας τους Ροβέρτος Γυΐσκάρδος, εμφανιζόμενος ως υπερασπιστής των δικαιωμάτων του εκθρονισθέντα αυτοκράτορα Μιχαήλ Ζ΄ Δούκα (1071-1078), οργάνωσε αποβατική επιχείρηση στην απέναντι ακτή της Αδριατικής, με στόχο την ίδια την Κωνσταντινούπολη. Ξεκινώντας κατά τα τέλη της ανοίξεως του 1081 από το Βρενθίσιον (Brindisi) και πλέοντας προς Δυρράχιο κατέλαβε με τμήμα του στρατού του "τὴν τε Κορυφὴν πόλιν ὀχυρωτάτην καὶ ἄλλα τα ἡμέτερα φρούρια..."⁷. Όταν έφθασε στην απέναντι ακτή της Ηπείρου, ενώθηκε με το στρατό του μεγαλύτερου γιου του Βοημούνδου, τον οποίο είχε στείλει ως προπομπό, και ὅλοι συγκεντρώθηκαν μπροστά στα τείχη του Δυρραχίου (Ιούνιος 1081). Στη μάχη που ακολούθησε (18 Οκτωβρίου 1081), παρά τον ηρωισμό των Βυζαντινών και την προσωπική ανδρεία του αυτοκράτορα Αλεξίου Α΄ Κομνηνού, οι Νορμανδοί νίκησαν και το Δυρράχιο έπεσε στα χέρια τους⁸. Με αρχηγό τον Βοημόνδο⁹ κινήθηκαν στις περιοχές της Ηπείρου, Μακεδονίας και Θεσσαλίας (εξάμηνη πολιορκία της Λάρισσας), χωρίς όμως θεαματικά αποτελέσματα. Δυσσαρεστημένος ο Βοημόνδος επέστρεψε στην Ιταλία¹⁰.

Κέρκυρας σε μητρόπολη στον 10ο αι., την εποχή του αγίου Αρσενίου (+956), τον οποίο θεωρούσε ως τον πρώτο από τους επισκόπους της Κέρκυρας, που έφερε τον τίτλο του μητροπολίτη βλ. Σπ. Παπαγεώργιος, *Ιστορία* 11-13.

6. Διεξοδικά βλ. F. Chalandon, *Histoire de la domination Normande en Italie et en Sicile*, τ. 1, Paris 1907 (ανατ. New York 1960).

7. Άννα Κομνηνή, έκδ. B. Leib, *Anne Comnène, Alexiade (Règne de l'empereur Alexis I Comnène 1081-1118)*, τ. 1, Paris 1967, 56. 16-31, 57. 1-16. – Ι. Καραγιαννόπουλος, *Ιστορία Βυζαντινού κράτους*, τ. IIIα (1081-1204), Θεσσαλονίκη 1999, σ. 23-24. – Αι. Χριστοφιλοπούλου, *Βυζαντινή Ιστορία*, τ. III₁ (1081-1204), Αθήνα 2001, σ. 33, 35.

8. Βλ. Ι. Καραγιαννόπουλος, *Ιστορία* IIIα. 24-28. – Αι. Χριστοφιλοπούλου, *Ιστορία* III₁. 35.

9. Ο Αλέξιος Α΄ κινητοποίησε κατά του Ροβέρτου Γυΐσκάρδου τον αυτοκράτορα της Γερμανίας Ερρίκο Δ΄, ο οποίος εισέβαλε στη Λογγιβαρδία (Απρίλιος 1082). Το γεγονός τούτο, καθώς και μία επανάσταση που ξέσπασε στη νότιο Ιταλία ανάγκασαν τον Ροβέρτο να επιστρέψει αμέσως πίσω, αφήνοντας αντικαταστάτη και αρχηγό των στρατευμάτων του το γιο του Βοημόνδο βλ. Ι. Καραγιαννόπουλος, *Ιστορία* IIIα. 31-32. – Αι. Χριστοφιλοπούλου, *Ιστορία* III₁. 37.

10. Οι Βυζαντινοί βρήκαν τότε την ευκαιρία και ανέκτησαν την Καστοριά (Οκτώβριος - Νοέμβριος 1083). Αναλυτικά βλ. Ι. Καραγιαννόπουλος, *Ιστορία* IIIα. 32-38. – Αι. Χριστοφιλοπούλου, *Ιστορία* III₁. 37-38.

Νέα εκστρατεία των Νορμανδών κατά του Βυζαντίου ετοιμάσθηκε. Αυτή τη φορά οι γιοι του Ροβέρτου Γυϊσκάρδου Ρογήρος και Γίδος (Γκυ) κατέλαβαν τον Αυλώνα και το Βοθρεντόν (Βουθρωτό) [Νοέμβριος 1084], ενώ ο ίδιος με στόλο έπλευσε ενάντια στην Κορυφώ (Κέρκυρα), που στο μεταξύ μετά τις αποτυχίες του Βοημούνδου είχε αποστατήσει, αποτινάσσοντας τη νορμανδική κυριαρχία¹¹.

Μπροστά σε αυτήν την κατάσταση, ο αυτοκράτορας Αλέξιος Α΄ Κομνηνός δεν πτοήθηκε, αλλά "τούς Βενετικούς (Βενετούς) διὰ γραμμάτων παρώτρυνε" ζητώντας τη ναυτική συνδρομή τους. Συγχρόνως και ο ίδιος προχώρησε στη ναυπήγηση πολεμικών πλοίων¹². Η πρώτη σύγκρουση ανάμεσα στο νορμανδικό στόλο και στο στόλο των Βενετών, των συμμάχων του Βυζαντίου, έγινε στο λιμάνι της Κασσώπης, στη βορειοανατολική Κέρκυρα και έληξε με ήττα του Γυϊσκάρδου¹³. Ο Νορμανδός ηγεμόνας δεν υποχώρησε, αλλά σε νέα σύγκρουση που έγινε ανάμεσα στους δύο στόλους αυτή τη φορά "περι τὸν λιμένα τῆς Κορυφῶ" πέτυχε σημαντική νίκη συλλαμβάνοντας πολλούς αιχμαλώτους¹⁴. Τελικά οι Βενετοί, μετά από μικρό χρονικό διάστημα, με αιφνιδιαστική επίθεση που πραγματοποίησαν εναντίον του Ροβέρτου Γυϊσκάρδου, ο οποίος είχε στρατοπεδεύσει "περι τὸ Βοθρεντόν" (Βουθρωτό), κατάφεραν να υπερισχύσουν κατά κράτος¹⁵. Έτσι οι Νορμανδοί αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν την επιχείρηση καταλήψεως της Κέρκυρας και στράφηκαν προς τη Βόντιτζα (Βόνιτσα, στον Αμβρακικό κόλπο) και την Κεφαλλονιά. Εκεί όμως ο Ροβέρτος Γυϊσκάρδος αρρώστησε με υψηλό πυρετό και πέθανε (17 Ιουλίου 1085)¹⁶. Με τον τρόπο αυτό το Βυζάντιο απαλλάχθηκε για αρκετό καιρό από κάθε κίνδυνο εκ μέρους των Νορμανδών.

Όταν ο αυτοκράτορας Αλέξιος Α΄ Κομνηνός αντιμετώπιζε την προαναφερόμενη νορμανδική απειλή (όπως αργότερα και τον κίνδυνο από τους Πετσενέγους)¹⁷, η οικονομική κατάσταση του βυζαντινού κράτους ήταν δυσχερής.

11. Άννα Κομνηνή (έκδ. Β. Leib, τ. 2, Paris 1967), 50. 26-30, 51. 1-28. – Ι. Καραγιαννόπουλος, *Ιστορία* IIIα. 43-44. – Αι. Χριστοφιλοπούλου, *Ιστορία* III, 38.

12. Άννα Κομνηνή II. 51. 29-30, 52. 1-7. – Ι. Καραγιαννόπουλος, *Ιστορία* IIIα. 44.

13. Άννα Κομνηνή II. 52. 7-15. – Για την Κασσιόπη βλ. Ρ. Soustal-J. Koder, *Nikopolis* 172.

14. Άννα Κομνηνή II. 52. 15-30, 53. 1-26.

15. Άννα Κομνηνή II. 54. 4-13.

16. Άννα Κομνηνή II. 55. 7 κ.ε. – Ι. Καραγιαννόπουλος, *Ιστορία* IIIα. 45-46. – Αι. Χριστοφιλοπούλου, *Ιστορία* III, 38.

17. Βλ. G. Ostrogorsky, *Ιστορία του Βυζαντινού κράτους*, τ. 3, Αθήνα 1981, σ. 23-24. – Ι. Καραγιαννόπουλος, *Ιστορία* IIIα. 47-60.

Χρειάζονταν επειγόντως χρήματα για να κινητοποιηθούν στρατεύματα και να εξασφαλισθούν σύμμαχοι. Για το λόγο αυτό αναγκάστηκε να προχωρήσει στην εκποίηση των ιερών σκευών, κειμηλίων και αγίων εικόνων της Εκκλησίας, προκειμένου να εξευρεθούν οι απαραίτητοι οικονομικοί πόροι¹⁸. Το γεγονός τούτο προκάλεσε μεγάλες αντιδράσεις (κύριος εκφραστής τους υπήρξε ο μητροπολίτης Χαλκηδόνος Λέων) και οξύτατη έριδα, που έλαβε θεολογικές διαστάσεις σχετικά με τη λατρεία των εικόνων¹⁹. Τελικά για να διευθετηθεί το ζήτημα, που ταλάνισε την αυτοκρατορία για μεγάλο χρονικό διάστημα (πάνω από δέκα χρόνια), ο Αλέξιος διέταξε τη σύγκληση πολυπληθούς συμφιλιωτικής συνόδου στον μέγα τρίκλινο των Βλαχερνών περί τα τέλη του 1094 – αρχές του 1095. Η σύνοδος αποκατέστησε τον Λέοντα, που αρχικά είχε καταδικασθεί²⁰.

Ανάμεσα στους κρατικούς και εκκλησιαστικούς αξιωματούχους, αρχιερείς και μοναχούς που έλαβαν μέρος στην προαναφερόμενη σύνοδο, συμμετείχε και ο μητροπολίτης Κερκύρας Νικόλαος. Πρόκειται για ρητή μνεία του εν λόγω μητροπολίτη, ο οποίος αναφέρεται εικοστός στη σειρά του αρχιερατικού καταλόγου των μητροπολιτών, που μετείχαν στη σύνοδο, μετά τον μητροπολίτη Αΐνου Μιχαήλ²¹. Ακολουθούν ονόματα αρχιεπισκόπων, εκκλησιαστικών αξιωματούχων, ηγουμένων και μοναχών²². Επομένως έχουμε μια σαφή μαρτυρία ότι ο ανωτέρω μητροπολίτης Νικόλαος βρισκόταν στον αρχιερατικό του θρόνο και ασκούσε τα καθήκοντά του, λαμβάνοντας μέρος στην εν λόγω σύνοδο περί τα τέλη του 1094 – αρχές του 1095. Πότε όμως ανήλθε στο μητροπολιτικό θρόνο της Κέρκυρας;

Από μία σφραγίδα που χρονολογείται στο β΄ μισό του 11ου αι. πληροφορούμαστε για τον πιθανότατα προκάτοχό του Βασίλειο. Η σφραγίδα που έχει χαραγμένη την παράσταση του αγίου Δημητρίου, φέρει την επιγραφή: "+ Κύριε βοήθει Βασιλείω ἐπισκόπω Κερκούρων και συγκέλλω"²³. Η παράσταση ενός

18. Στην εκποίηση συγκατένευσε εκκλησιαστική σύνοδος που συνήλθε για το σκοπό αυτό στο ναό της Αγίας Σοφίας Κωνσταντινουπόλεως (Ιανουάριος 1082). Διεξοδικά βλ. Α. Γλαβίνας, *Η επί Αλεξίου Κομνηνού (1081-1118) περί ιερών σκευών, κειμηλίων και αγίων εικόνων έρις (1081-1095)* (Βυζαντινά Κείμενα και Μελέται 6), Θεσσαλονίκη 1972, σ. 54-71, 133-138. – Ι. Καραγιαννόπουλος, *Ιστορία* IIIα. 29. – Αι. Χριστοφιλοπούλου, *Ιστορία* III. 36-37.

19. Βλ. Α. Γλαβίνας, *Έρις* 73 κ.ε.. – Αι. Χριστοφιλοπούλου, *Ιστορία* III. 37, 75.

20. Αναλυτικά βλ. P. Gautier, "Le synode des Blachernes (fin 1094). Étude prosopographique", *REB* 29 (1971) 213-284. – Α. Γλαβίνας, *Έρις* 179-193. – Αι. Χριστοφιλοπούλου, *Ιστορία* III. 76.

21. Βλ. P. Gautier, *Blachernes* 219. – Α. Γλαβίνας, *Έρις* 186.

22. Βλ. P. Gautier, *Blachernes* 219-220. – Α. Γλαβίνας, *Έρις* 186-187.

23. Βλ. V. Laurent, *Corpus* V. 1. αρ. 802, σ. 619. – P. Gautier, *Blachernes* 268. – V. Grumel,

στρατιωτικού αγίου, του αγίου Δημητρίου, πάνω στη σφραγίδα ενδεχομένως να εξηγείται από το κλίμα της έντασης και του πολέμου που είχε δημιουργηθεί στην Αδριατική και το Ιόνιο πέλαγος ανάμεσα στο Βυζάντιο και τους Νορμανδούς²⁴. Από την άλλη πλευρά, ο τίτλος του συγκέλλου συναντάται ως το 1082, ενώ έπειτα εξαφανίζεται χωρίς να γίνεται πλέον καμία μνεία του, ύστερα και από τις μεταρρυθμίσεις του Αλεξίου Κομνηνού, που κατήργησε πολλούς τιμητικούς τίτλους, οι οποίοι δεν είχαν ουσιαστική αξία²⁵. Επομένως η χάραξη της εν λόγω σφραγίδας, όπως και η έναρξη των αρχιερατικών καθηκόντων του Βασιλείου έγιναν πριν από το έτος 1082. Ο ανωτέρω Βασιλείος παρουσιάζει τον εαυτό του με το γενικό τίτλο του επισκόπου και όχι του αρχιεπισκόπου ή του μητροπολίτη. Μητροπολίτης όμως, όπως φαίνεται, δεν θα πρέπει να ήταν όταν χαρασσόταν η σφραγίδα (πριν από το έτος 1082), καθώς όπως προαναφέραμε η Κέρκυρα ανυψώνεται σε μητρόπολη στα πρώτα χρόνια της βασιλείας του Αλεξίου Α΄ Κομνηνού (μετά το 1084). Ίσως θα έπρεπε να αναφέρει τον εαυτό του ως (αρχι)επίσκοπο, εφόσον η Κέρκυρα ήταν ήδη αρχιεπισκοπή από τα τέλη του 9ου - αρχές του 10ου αι. Όπως συμβαίνει όμως και σε άλλες σφραγίδες αρχιερέων²⁶, δεν το κάνει, ενδεχομένως για λόγους ταπεινοφροσύνης.

Επιπρόσθετα σε μία επιστολή που απέστειλε κατά τον Νοέμβριο - Δεκέμβριο του 1089 ο μητροπολίτης Ρηγίου (Καλαβρίας) Βασιλείος προς τον πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Νικόλαο Γ΄ Γραμματικό (1084-1111) γίνεται σαφής αναφορά στον μητροπολίτη Κερκύρας, χωρίς όμως να σημειώνεται το όνομά του²⁷. Προηγουμένως (1088) ο πατριάρχης Νικόλαος Γ΄ σε γράμμα του έδινε εντολή στον Βασίλειο Καλαβρίας να συναντήσει στη Ρώμη τον πάπα Ουρβανό Β΄ (1088-1099) και να συζητήσει μαζί του σχετικά με την ένωση των Εκκλησιών²⁸. Το ίδιο χρονικό διάστημα, ο πατριάρχης Νικόλαος Γ΄ όριζε στον μη-

Titulature de métropolités byzantins. Les métropolités syncelles, *EB* 3 (1945) 110.

24. Βλ. V. Laurent, *Corpus V*₁, αρ. 802, σ. 619.

25. Λεπτομερειακά βλ. V. Grumel, *Syncelles* 104-107.

26. Για παράδειγμα ο αρχιεπίσκοπος Κερκύρας Ιωάννης στη σφραγίδα του (αρχές 11ου αι.) αναφέρεται ως "ἐπίσκοπος Κερκυρών", ενώ άλλοι αρχιερείς στις σφραγίδες τους αναφέρουν τον εαυτό τους ως "πρόεδρον" βλ. V. Laurent, *Corpus V*₁, αρ. 867, 868, 869, σ. 674-676.

27. Βλ. W. Holtzmann, Die Unionsverhandlungen zwischen Kaiser Alexios I. und Papst Urban II. im Jahre 1089, *BZ* 28 (1928) 64-67. – P. Gautier, *Blachernes* 268. – Για τη μητρόπολη Ρηγίου Καλαβρίας που συστήθηκε λίγο μετά το έτος 800 βλ. V. Laurent, *Corpus V*₁, 709 κ.ε.

28. Βλ. V. Grumel, *Les registres des actes du patriarcat de Constantinople*. Vol. I. *Les actes des patriarches*. Fasc. III. *Les registres de 1043 à 1206*, Chalcedonenses 1947, αρ. 948, σ. 45-46.

τροπολίτη Κερκύρας (που δεν κατονομάζεται) να συνδράμει οικονομικά από τη μητρόπολή του τον Βασίλειο Καλαβρίας²⁹. Στην απαντητική λοιπόν επιστολή του ο ανωτέρω μητροπολίτης Καλαβρίας, αφού ανέφερε τη δεινή θέση και την οικονομική ανέχεια στην οποία βρισκόταν, κατέληγε προς τον πατριάρχη με το παράπονο ότι "ὁ μητροπολίτης Κερκύρας οὐδένα μου λόγον ἐποιήσατο, ὑπὲρ ὧν ἐτύπωσεν ἡ ἀγιοσύνη σου λαμβάνειν με ἀπὸ τῆς αὐτῆς μητροπόλεως"³⁰. Ποιος όμως ήταν ο εν λόγω μητροπολίτης Κερκύρας;

Αν κρίνουμε από το γεγονός ότι η Κέρκυρα προάγεται σε μητρόπολη στα πρώτα χρόνια της βασιλείας του Αλεξίου Α΄ Κομνηνού (μετά το 1084) και από το ότι στην προαναφερόμενη σφραγίδα ο (αρχι)επίσκοπος Κερκύρας Βασίλειος δεν αναφέρει τον εαυτό του ρητά ως μητροπολίτη, έναν τίτλο που ενδεχομένως δεν έφερε, τότε μπορούμε να υποθέσουμε πως ο μητροπολίτης Κερκύρας για τον οποίο γίνεται λόγος στην επιστολή του Βασιλείου Καλαβρίας το 1089 είναι πιθανότατα ο Νικόλαος, που έλαβε μέρος στη σύνοδο των Βλαχερνών του έτους 1094/1095.

Επομένως σε κάποια χρονική στιγμή μεταξύ των ετών 1084-1089 και μάλλον λίγο μετά το 1084 με την ανύψωση της Κέρκυρας σε μητρόπολη³¹, ο Νικόλαος διαδέχθηκε ως μητροπολίτης πλέον τον προκάτοχό του (αρχι)επίσκοπο Βασίλειο. Στην περίπτωση αυτή ο Νικόλαος πρέπει να είναι ο πρώτος από τους αρχιερείς της Κέρκυρας που έφερε τον τίτλο του μητροπολίτη. Εκτός και αν ο προκάτοχός του (αρχι)επίσκοπος Βασίλειος έλαβε αυτός πρώτος τον τίτλο του μητροπολίτη της Κέρκυρας και τον διαδέχθηκε στο μητροπολιτικό θρόνο άγνωστο πότε ακριβώς, πριν ή μετά το 1089, πάντως σίγουρα πριν από το 1094/95, ο Νικόλαος.

Στον προαναφερόμενο Νικόλαο μητροπολίτη Κερκύρας απευθύνονται δύο επιστολές του αρχιεπισκόπου Αχρίδας Θεοφυλάκτου (1089/90-1118 ή 1126). Οι επιστολές που χρονολογούνται πριν από το τέλος του 1094 αποστέλλονται "τῷ Κερκύρας", χωρίς να γίνεται αναφορά του ονόματος του μητροπολίτη³². Θεω-

29. Βλ. V. Grumel, *Regestes* III. αρ. 950, σ. 46.

30. Βλ. W. Holtzmann, *Unionsverhandlungen* 67.

31. Ενδεχομένως όταν πλέον οι Νορμανδοί ηττήθηκαν (1085) και απαλλάχθηκε το Βυζάντιο από έναν επικίνδυνο αντίπαλο στο Ιόνιο και τις δυτικές επαρχίες του, τότε βρήκε την ευκαιρία ο Αλέξιος Κομνηνός και προήγαγε την Κέρκυρα σε μητρόπολη, ως επιβράβευση του αγώνα που έδωσαν ο κλήρος και οι κάτοικοί της εναντίον των Νορμανδών.

32. Θεοφύλακτος Αχρίδας, Επιστολαί, έκδ. P. Gautier, *Théophylacte d'Achrida, Lettres*.

ρούμε όμως με βεβαιότητα από τη χρονολόγησή τους πως πρόκειται για τον μητροπολίτη Νικόλαο³³, που –όπως ήδη σημειώσαμε– έλαβε μέρος στη σύνοδο των Βλαχερνών του έτους 1094/95. Οι επιστολές αυτές αποτελούν απάντηση σε προηγούμενα "γράμματα" που απέστειλε ο Νικόλαος στον αρχιεπίσκοπο Αχρίδας³⁴, πράγμα που σημαίνει πως οι δύο αρχιερείς αλληλογραφούσαν μεταξύ τους, είχαν επικοινωνία, αντάλλασσαν απόψεις και στήριζαν ο ένας τον άλλο στις δυσκολίες που αντιμετώπιζαν.

Στην πρώτη επιστολή ο Θεοφύλακτος αναφέρει πως το γράμμα που "ἤδέωσ" δέχθηκε από τον "τιμιώτατον δεσπότην" Νικόλαο ήταν "φάρμακον", "νάμα", "δρόσος" και "ἴαμα"³⁵ γι' αυτόν, πως παρηγόρησε την "κατώδυνον ψυχὴν" του, καθώς βρισκόταν "ἐν ἀθυμίᾳ", εξαιτίας των πολλών φροντίδων και των λοιπών προβλημάτων. Τον προτρέπει να προσφέρει τη γνώση και τη σοφία του σε αυτούς που έχουν ανάγκη και να εύχεται γι' αυτόν να ξεφύγει από τους κινδύνους που του δημιουργούν οι "ψευδάδελφοι" συνιερείς και συνεπίσκοποι³⁶.

Στη δεύτερη επιστολή, ο αρχιεπίσκοπος Αχρίδας, αφού τονίζει ότι με τον Νικόλαο επικοινωνούν και μιλούν μεταξύ τους "διὰ τοῦ τῶν ἐπιστολῶν στόματος" και με αυτόν τον τρόπο βρίσκουν ανακούφιση "ἀπὸ τοῦ καύσωνος

Introduction, texte, traduction et notes (CFHB XVI/2), Thessalonique 1986, αρ. 75, σ. 398-401 και αρ. 77, σ. 406-413. – Για τον Θεοφύλακτο, αρχιεπίσκοπο Αχρίδας, Πρώτης Ιουστινιανής και πάσης Βουλγαρίας βλ. P. Gautier, L' évêque de Théophylacte Héphaistos, Archevêque de Bulgarie. Notes Chronologiques, *REB* 21 (1963) 159-178. – I. Καραγιαννόπουλος, *Πηγαί της Βυζαντινής Ιστορίας*⁵, Θεσσαλονίκη 1987, σ. 315-316. – Β. Νεράντζη - Βαρμάζη, Ο Θεοφύλακτος Αχρίδας και ο Δυτικομακεδονικός χώρος, *Βυζαντινά* 15 (1989) 343-349.

33. Θεοφύλακτος Αχρίδας, *Επιστολαί* 88, 398, 406. – Σπ. Παπαγεώργιος, *Ιστορία* 20.

34. Θεοφύλακτος Αχρίδας, *Επιστολαί*, αρ. 75, 399. 2-4 και αρ. 77, 407. 2-4. – P. Gautier, *Blachernes* 269.

35. Οι παραπάνω εκφράσεις αποτελούν χαρακτηριστικό μοτίβο της Βυζαντινής επιστολογραφίας που σχετίζεται με την παρήγορη επίδραση της επιστολής ["παρηγορία" (consolatio) και "ψυχαγωγία"]. Αναλυτικά βλ. H. Hunger, *Βυζαντινή λογοτεχνία. Η λόγια κοσμική γραμματεία των Βυζαντινών*, τ. 1, Αθήνα 1987, σ. 337.

36. Αναλυτικά βλ. Θεοφύλακτος Αχρίδας, *Επιστολαί*, αρ. 75, σ. 398-401. – Σπ. Παπαγεώργιος, *Ιστορία* 20. – P. Gautier, *Blachernes* 269. – Με την αναφορά του σε "ψευδαδέλφους" συνιερείς και συνεπίσκοπους, ο αρχιεπίσκοπος Αχρίδας πιθανότατα υπαινίσσεται το ζήτημα του επισκόπου Τριαδίτσας, που καθαιρέθηκε και στη συνέχεια κατά την παραμονή του στην Κωνσταντινούπολη βρήκε την ευκαιρία να συκοφαντήσει και διαβάλει τον Θεοφύλακτο. Στο τέλος βέβαια ζήτησε συγγνώμη για το κακό που του προξένησε εκλιπαρώντας την άρση της αργίας του. Βλ. Θεοφύλακτος Αχρίδας, *Επιστολαί* 90, 400 σημ. 5.

τῶν λυπηρῶν", γίνεται ειδικότερη αναφορά στα προβλήματα που αντιμετώπιζε ο Θεοφύλακτος, όπως για παράδειγμα με τους κρατικούς υπαλλήλους (κάποιον Σεναχηρείμ) και με άλλους αδελφούς επισκόπους (τον επίσκοπο Τριαδίτσης)³⁷.

Από τα παραπάνω γίνεται κατανοητό πως πράγματι οι δύο αρχιερείς είχαν να αντιμετωπίσουν πληθώρα κοινών προβλημάτων. Ο Θεοφύλακτος παραπονιέται και αλλού για τη σκληρότητα των υπαλλήλων που εισέπρατταν τους φόρους, καθώς και για τις συχνές στρατολογήσεις που βάρυναν τους επαρχιακούς πληθυσμούς³⁸.

Ανάλογα ζητήματα βαριάς φορολογίας και λοιπών άλλων υπέρμετρων οικονομικών επιβαρύνσεων του ποιμνίου και της μητροπόλεως του πιθανότατα αντιμετώπιζε και ο μητροπολίτης Κερκύρας Νικόλαος. Σε ποίημα που αποτελείται από 305 ιαμβικούς στίχους "γεγονότες ἐπὶ τῇ παραιτήσει αὐτοῦ" διεκτραγωδεῖ τα πολλά δεινά του, τις αυθαιρεσίες και βιαιότητες των ισχυρῶν ἐναντι των αδυνάτων, τη φιλοχρηματία, τις καταχρήσεις, τη φαυλότητα των ανθρώπων³⁹. Η κατάσταση αυτή φαίνεται πως τον είχε κουράσει και απογοητεύσει, γι' αυτό και εκφράζει την απόφασή του να παραιτηθεί από το μητροπολιτικό θρόνο⁴⁰, προτιμώντας την "ἐρημίαν" της μοναχικής ζωής⁴¹, προκειμένου έτσι να ξεφύγει

37. Θεοφύλακτος Αχρίδας, *Επιστολαί*, αρ. 77, σ. 406-413 και σ. 89-90. – Επίσης βλ. Σπ. Παπαγεώργιος, *Ιστορία* 20. – P. Gautier, *Blachernes* 269.

38. Διεξοδικά βλ. V. Nerantzi - Varmazi, The identity of the Byzantine province in the 12th century, *Επετηρίδα* 28 (1997) 11-12. – I. Καραγιαννόπουλος, *Ιστορία* IIIα. 89-90.

39. Στίχοι ιαμβικοί τοῦ σοφωτάτου Κερκύρων κῆρ Νικολάου γεγονότες ἐπὶ τῇ παραιτήσει αὐτοῦ, ἐκδ. Σπ. Λάμπρος, *Κερκυραϊκά Ανέκδοτα*, Αθήνα 1882, σ. 30-41. – Σπ. Παπαγεώργιος, *Ιστορία* 20. – P. Gautier, *Blachernes* 269. – Εκτός από τα παραπάνω προβλήματα, υπήρχαν και κίνδυνοι που προέρχονταν από το εξωτερικό, οι οποίοι επίσης επιδείνωναν την κατάσταση. Κατά τη διάρκεια της Α' Σταυροφορίας (1096-99), οι Σταυροφόροι με υποσχέσεις έπεισαν τον επίσκοπο Πίσσης (Πίζας) Daimbert να τους ακολουθήσει. Ο τελευταίος, αφού εξόπλισε μεγάλο αριθμό πλοίων, στην πορεία του προς τους Αγίους Τόπους απέστειλε τμήμα του στόλου του να επεδράμει και λεηλατήσει την Κορυφά (Κέρκυρα), αλλά και άλλα νησιά του Ιονίου (1099). Αναλυτικά βλ. Άννα Κομνηνή III. 41. 30-31, 42. 1-9. – P. Soustal - J. Koder, *Nikopolis* 178.

40. Νικόλαος Κερκύρων, *Στίχοι ιαμβικοί* 39. 256-262 "Σώζοιό μοι, Κέρκυρα, σώζοιο, θρόνε, / ἄλλω προσαρμόσθητι καλῶ νυμφίω / τῶ νυμφαγωγῆσοντί σε πρὸς ἄξιαν, / ὅς ἔδνα πολλά και πρέποντα προσφέρει. / Χαίρουτε, τέκνα τῆς ἑμῆς κληρουχίας. / Ἄλλος δεχέσθω τὴν ὑμῶν προστασίαν / ἐν τῷ μέσῳ τις και τὸ πῦρ σκαλευσάτω". – Για παρόμοιους λόγους, την ίδια περίπου εποχή, ο αρχιεπίσκοπος Κύπρου Νικόλαος Μουζάλων (1107-1110) παραιτήθηκε τελικά από τον αρχιεπισκοπικό θρόνο και επέστρεψε στην Κωνσταντινούπολη βλ. Νικολάου Μουζάλωνος, *Στίχοι ἐν τῇ παραιτήσει αὐτοῦ γενόμενοι*, ἐκδ. Σ. Δοανίδου, *Ελληνικά* 7 (1934) 116-141.

41. Νικόλαος Κερκύρων, *Στίχοι ιαμβικοί* 32. 61-62. "Ἐμοὶ δὲ τῷ μάλιστα πάντων ἀθλίῳ /

από "τούς δάκνειν θέλοντας ανθρώπους"⁴². Θεωρεί πως δεν έχει τη χάρη και δύναμη του αποστόλου Πέτρου, ώστε να ποιμάνει επάξια τη μητρόπολή του⁴³ και πως δεν έχει το κουράγιο πλέον να αντιστρατεύεται στο θέλημα των ισχυρών, από τους οποίους κρίθηκε "στυγητός και μισητός"⁴⁴. Ο ίδιος – όπως φαίνεται στο ποίημά του – ζούσε με απλότητα έναν ανυπόκριτο βίο⁴⁵. Χειριζόταν με ευχέρεια το λόγο και ήταν γνώστης τόσο της αγίας Γραφής, όσο και των αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων⁴⁶.

Τους παραπάνω ιαμβικούς στίχους συνέταξε και διάβασε ο Νικόλαος κατά τη διάρκεια μιας συνόδου, στην οποία έλαβε μέρος⁴⁷. Δε γνωρίζουμε όμως ποια ακριβώς σύνοδος ήταν αυτή, ούτε αν πραγματοποιήσε τελικά την πρόθεσή του να παραιτηθεί από το μητροπολιτικό θρόνο της Κέρκυρας. Ο P. Gautier πιθανολογεί πως ο Νικόλαος ανέγνωσε το εν λόγω ποίημα κατά τη σύνοδο των Βλαχερνών του 1094/95, στην οποία συμμετείχε και όπου ανακοίνωσε την παραίτησή του⁴⁸. Στην άποψη αυτή οδηγήθηκε από το γεγονός ότι τους ιαμβικούς στίχους του Νικολάου ακολουθούν στην έκδοση του Σπ. Λάμπρου πέντε στίχοι που αποδίδονται στον μητροπολίτη Αδριανουπόλεως (χωρίς όνομα)⁴⁹, που ο Gautier ταυτίζει με τον Νικόλαο Αδριανουπολίτη για τον οποίο γίνεται λόγος στη σύνοδο των Βλαχερνών⁵⁰. Όμως ο Νικόλαος Αδριανουπολίτης, όπως απο-

φεύγειν, σιωπᾶν, ἡσυχάσειν ἀρμόσει" και 38. 211-216 "Συνοικίαν φύγομι τοιαύτην, λόγε, / ἔρημίαν εὐρομι πρὸς κατοικίαν / ὅπου ταραγμός ἢ κυδοιμός οὐκ ἐνι, / ὅπου προσελθῶν ἀγγέλων ζήσεις βίον, / ὅπου σχολάσας τοῦ Θεοῦ μᾶλλον τύχους, / ὃ κέρδος ἔξεις ἀντὶ κερδῶν ἀθλίων".

42. Νικόλαος Κερκύρων, Στίχοι ιαμβικοί 38. 233.

43. Νικόλαος Κερκύρων, Στίχοι ιαμβικοί 32. 54-68. – Σπ. Παπαγεώργιος, *Ιστορία* 20.

44. Νικόλαος Κερκύρων, Στίχοι ιαμβικοί 41. 290-295.

45. Νικόλαος Κερκύρων, Στίχοι ιαμβικοί 36. 157 "Ἀπλοῦς ἐπλάσθην· ἀπλότης με τερέτω", 36. 165-166 "Εἶη δέ μοι ζῆν ἀνυπόκριτον βίον / δούλων γὰρ ὑπόκρισις, οὐκ ἐλευθέρων...".

46. Βλ. Σπ. Παπαγεώργιος, *Ιστορία* 20.

47. Νικόλαος Κερκύρων, Στίχοι ιαμβικοί 40. 283-287 "Ἀὕτη πρὸς ὑμᾶς διάλεξις ἔσχατη. / Σὺ δ', ὦ θεοκρότητε καὶ σεβασμία / τῶν ἱεραρχῶν καὶ φίλων συμποιμένων / δμηγυρις σύμπασα καὶ συναυλία, / συντάσσομαί σοι συνταγὴν τὴν ὑστάτην".

48. Βλ. P. Gautier, *Blachernes* 269.

49. Νικόλαος Κερκύρων, Στίχοι ιαμβικοί 41.306-310. – Σπ. Λάμπρος, Ο Μαρκιανὸς κώδιξ 524, NE 8 (1911) 7-8 "Τοῦ Ἀδριανουπόλεως πρὸς τοὺς στίχους τοῦ Κερκύρων ἀναγνωσθέντας ἐν τῇ συνόδῳ. / Τοῦτων δοθέντων τῇ σεβαστῇ συνόδῳ / ἢ λυκόκυπρος ἐφράγη στωμυλία / στίχοις ἀποπνιγεῖσα τοῖς τοῦ Κερκύρων, / θυμηδίας δὲ πανταχοῦ πληρουμένης / ὁ μόνος στενάξει τοῦ σκότους ὁ προστάτης".

50. Βλ. P. Gautier, *Blachernes* 269.

δείχθηκε, δεν ήταν μητροπολίτης, αλλά λαΐκός⁵¹. Επιπρόσθετα στην ανωτέρω σύνοδο δεν έλαβε μέρος ο μητροπολίτης Αδριανουπόλεως⁵². Επομένως τους εν λόγω ιαμβικούς στίχους ο Νικόλαος Κερκύρας τους διάβασε σε μία σύνοδο, στην οποία συμμετείχε και όπου ανακοίνωσε την παραίτησή του, η οποία (σύνοδος) πραγματοποιήθηκε πιθανότατα μετά από εκείνη των Βλαχερνών του 1094/95, όπου - όπως προείπαμε - επίσης είχε λάβει μέρος.

Επιπλέον δεν είναι βέβαιο ότι τελικά προχώρησε στην απόφασή του να παραιτηθεί από τον μητροπολιτικό θρόνο της Κέρκυρας. Το 5χλδ' έτος (6634=1125/1126) ο Νικόλαος "Κερκύρων" συνέθεσε ένα ποίημα αποτελούμενο από έξι στίχους, το οποίο αναφέρεται στους ύμνους του Συμεών του Νέου Θεολόγου⁵³. Δεν γίνεται όμως σαφές εάν έχει παραιτηθεί ή εάν βρίσκεται ακόμη στον μητροπολιτικό του θρόνο την συγκεκριμένη εποχή. Στην δεύτερη περίπτωση, ο μητροπολίτης Κερκύρας που δεν κατονομάζεται και έλαβε μέρος στη σύνοδο του Απριλίου 1117 ενώπιον του αυτοκράτορα Αλεξίου Α' Κομνηνού και του πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Ιωάννη Θ' Αγαπητού (1111-1134) ενάντια στις αιρετικές απόψεις του μητροπολίτη Νικαίας Ευστρατίου, ενδεχομένως να ήταν ο προαναφερόμενος Νικόλαος⁵⁴.

Το συγγραφικό έργο του εν λόγω μητροπολίτη υπήρξε πολύ σημαντικό. Εκτός από τους 305 ιαμβικούς στίχους που συνέθεσε "ἐπὶ τῇ παραιτήσει αὐτοῦ" και το εξάστιχο ποίημα που αφορούσε τον Συμεών τον Νέο Θεολόγο, ο Νικόλαος συνέγραψε και ένα ερμηνευτικό έργο των ασκητικών κεφαλαίων του αγίου Μαξίμου του Ομολογητού (+662), από το οποίο έχει δημοσιευθεί μόνο ο έμμετρος πρόλογος, που αποτελείται από 43 πολιτικούς στίχους. Επιπλέον στον Νικόλαο αποδίδονται και δύο επιγράμματα: το ένα αναφέρεται στον Τίμο Σταυρό, ενώ το άλλο στον άγιο Ιωάννη τον Χρυσόστομο⁵⁵.

51. Διεξοδικά βλ. Α. Γλαβίνας, *Έρις* 157-160.

52. Το όνομά του απουσιάζει από τον αρχιερατικό κατάλογο των μητροπολιτών βλ. P. Gautier, *Blachernes* 218-219.

53. Βλ. Β. Γεωργιάδης, Μνημεία εκκλησιαστικά ανέκδοτα, *ΕΑ* τ. 6/ έτος 5 (1884-1885) 11-13 και κυρίως σ. 13 "Στίχοι έτεροι Νικολάου Κερκύρων / γραφέντες κατά τό 5χλδ' έτος. / Πιών κρατῆρα τῆς καλῆς θεωρίας, / έφ ἦν ανῆλθες εξ άπαθείας, μάκαρ, / χρησμούς αναπνεῖν ἰσχυσας ζωηφόρους, / δι' ὧν προφαίνεις τὰς καλὰς ἡμῖν τρίβους. / Τοιοῦτόν έστιν άρετῆ καλὸν μέγα! / 'Ο Νικόλαος ταῦτα τῷ σεβασμίῳ". - P. Gautier, *Blachernes* 269.

54. Αναλυτικά βλ. P. Joannou, *Eustrate de Nicée. Trois pièces inédites de son procès* (1117), *REB* 10 (1952) 24-34 και κυρίως σ. 30-31. - Α. Γλαβίνας, *Έρις* 33-34. - P. Gautier, *Blachernes* 269.

55. Βλ. Σπ. Παπαγεώργιος, *Ιστορία* 20-21. - P. Gautier, *Blachernes* 269-270.

Ανακεφαλαιωτικά λοιπόν, αν πράγματι συμβαίνουν όλα όσα αναφέραμε, τότε θα τολμούσαμε να ισχυρισθούμε πως η αρχιερατεία του Νικολάου στο μητροπολιτικό θρόνο της Κέρκυρας αρχίζει από το 1084/85 και διαρκεί έως και το 1125/26 (τελευταία μνεία του), καλύπτοντας μία περίοδο σαράντα περίπου χρόνων (τελευταίες δεκαετίες του 11ου αι. - πρώτες δεκαετίες του 12ου αι.). Διάδοχός του κατά τον 12ο αι. αναφέρεται κάποιος Θεοφάνης, για τον οποίο όμως διαθέτουμε ελάχιστα έως μηδαμινά στοιχεία⁵⁶. Τέλος, να σημειώσουμε ότι η έκδοση και του ερμηνευτικού έργου του Νικολάου στα ασκητικά κεφάλαια του αγίου Μαξίμου Ομοληγητού⁵⁷, που δεν έχει ακόμη πραγματοποιηθεί, ενδεχομένως να προσφέρει περαιτέρω στοιχεία και πληροφορίες για τη ζωή και τη δράση του εν λόγω μητροπολίτη.

56. Βλ. Σπ. Παπαγεώργιος, *Ιστορία 21 κ.ε.* – P. Gautier, *Blachernes* 270.

57. Το παραπάνω έργο βρίσκεται στη μονή Διονυσίου Αγίου Όρους βλ. Σπ. Παπαγεώργιος, *Ιστορία 20-21.* – Σ. Καδός, *Τα σημειώματα των χειρογράφων της μονής Διονυσίου Αγίου Όρους*, Άγιον Όρος 1996, σ. 85.

SUMMARY

This article refers to the metropolitan bishop of Corfu (Kerkyra) Nicolaos, who was on his ecclesiastical throne during the reign of the byzantine emperor Alexios I Comnenos (1081-1118). Also deals with the struggle between Byzantium and the Normands in the west provinces of Byzantine State and particularly in the area of the Ionian sea (1081-85). Although Normands with their leader Robert Guiscard made serious efforts to conquer Corfu, finally they were defeated and their leader died in Kephallonia (1085).

Moreover it is stated that after the year 1084 the archbishopric of Corfu raised in a metropolitan bishopric and perhaps its first metropolitan bishop was Nicolaos. His predecessor was archbishop Vasileios. We surely know that Nicolaos participated with other bishops, political and ecclesiastical officers in the synod that took place in Blachernes in Constantinople (1094/95). We also know that Nicolaos had correspondence with the archbishop of Achrida Theophylact (1089-1118 or 1126). In addition, he probably participated in the synod, which examined the case of Eustrate, metropolitan bishop of Nicea (1117).

A poem, which was written by Nicolaos, informs us about the problems and difficulties that he faced in his church and his intention to resign from the metropolitan see of Corfu and become a monk. It is not certain that finally Nicolaos abdicated from his metropolitan bishopric.

Besides this poem, his writing work was very rich. He wrote an extensive commentary on the ascetic chapters of the Holy Maxime the Confessor. He also wrote an epigram about Holy Cross and another about Saint John Chrysostome. The last mention about Nicolaos comes from a six lines poem, which was written by him in the year 1125/26 and concerns the hymns of Symeon the New Theologian.

From the facts which were mentioned above, we conclude that probably Nicolaos was metropolitan bishop of Corfu from 1084/85 to 1125/26. As his successor is cited someone Theophanes.